
6 СУДОВА ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

УДК 343.98

Т. А. Переймивовк
кандидат економічних наук,
головний судовий експерт

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

М. Б. Жолобецька
судовий експерт

*Чернігівське відділення
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

АЛГОРИТМ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

Виходячи з експертної практики, розроблено алгоритми проведення дослідження кредитних операцій банку в розрізі стадій дослідження та залежно від поставлених завдань.

Актуальність. Фонд гарантування вкладів фіз. осіб (ФГВФО) повідомляє, що 79 банків перебувають у стадії ліквідації, а в чотирьох введено тимчасову адміністрацію («Артем-банк», «Юнісон», «Родовід» і «Фінансова ініціатива»). Керівництво Нацбанку, говорить про свої успіхи з розчищення системи від поганих банків, але незважаючи на це, суттєвого поліпшення фінансового стану банківської системи поки не відзначено [7].

На сьогоднішній день, ліцензії мають 98 банків – приблизно таку кількість оптимальною для України експерти, називали ще наприкінці минулого року. Але, кандидати на ліквідацію все ще залишаються. Так, на кінець листопада Національний банк не знав кінцевих бенефіціарів чотирьох малих

банків (менше 2 % загальних активів). Якщо процес розкриття затягнеться, то банки, що приховують цю інформацію, можуть бути ліквідовані. Нагадаємо, що два з половиною роки тому 27 % банківської системи були непрозорими щодо власності [8].

Банківська система шляхом надання кредиту організовує й обслуговує рух капіталу, забезпечує його залучення, акумулювання та перерозподіл у сфері виробництва та обігу, де виникає дефіцит капіталу. Основна функція кредитних операцій банку – це забезпечення надходження доходів. Проте, в зв'язку зі проведенням заходів щодо очищення банківської системи, кредитні операції використовуються неблагонадійними банками для виведення грошових коштів до початку процедури санації чи банкрутства. Такі операції призводять до значного зменшення ліквідаційної маси, а отже і до неможливості забезпечення вимог кредиторів в максимальному обсязі. В кінцевому результаті, кредитори та держава в особі Фонду гарантування вкладів, несуть значні збитки.

Матеріальна шкода (збитки) – це втрата активів чи недоотримання належних доходів об'єктом контролю та/або державою, що сталися внаслідок порушення законодавства об'єктом контролю шляхом дій або бездіяльності його посадових (службових) осіб [7].

До завдань судово-економічної експертизи, належить документальне обґрунтування вартості втрачених активів та/або розміру недоотриманих доходів (втраченої вигоди).

Метою даної роботи є узагальнення експертної практики та систематизація нормативних актів для розробки загальних алгоритмів експертного дослідження кредитних операцій банку.

Експертне дослідження складається з таких стадій: попереднє дослідження, роздільне дослідження, експертний експеримент, порівнювальне дослідження, оцінка результатів дослідження та формулювання висновків, оформлення експертного дослідження. Попереднє дослідження починається з моменту ознайомлення з постановою або ухвалою про призначення експертизи, або письмовою заявою (листом) замовника про проведення експертного дослідження.

Для виконання завдань попереднього дослідження експерт ознайомлюється з наданими матеріалами, встановлює цілісність упаковки, встановлює наявність об'єктів дослідження (досліджуваних та порівнювальних), їх відповідність опису в постанові (ухвалі), переліку в супровідних документах; вивчає обставини справи; вивчає матеріали справи, встановлює достатність та якість представлених матеріалів, об'єктів дослідження; ознайомлюється з актами перевірок контролюючих органів або внутрішнього аудиту стосовно встановлених порушень, пов'язаних з кредитуванням банками юридичних осіб або вивчається позовна заява банківської установи про стягнення заборгованості за кредитним договором. Експерт визначає нормативну базу; ознайомлюється з обліковою, кредитною політикою та внутрішніми норма-

тивними документами банку відносно кредитування юридичних осіб; встановлює достатність та якість представлених матеріалів, об'єктів дослідження; вивчає питання про необхідність порушення клопотань про надання додаткових матеріалів, необхідних для дачі висновку; при необхідності надання додаткових матеріалів складає клопотання про надання необхідних матеріалів; визначає необхідний комплекс методів дослідження (методик) і послідовність їх застосування; розробляє схеми дослідження за кожним із поставлених питань; складає план подальшого експертного дослідження, визначаючи при цьому необхідний комплекс методів дослідження і послідовність їх застосування, враховуючи інформацію, отриману під час вивчення матеріалів справи. Експерт у передбачених чинним законодавством випадках інформує особу, яка призначила судово-економічну експертизу, про неможливість проведення експертизи.

При цьому, якщо експерт порушив клопотання про надання йому додаткових матеріалів, але протягом сорока п'яти календарних днів не отримав відповіді, він письмово повідомляє орган (особу), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), про неможливість надання висновку.

На стадії роздільного дослідження за наявності необхідних документів експерт: наводить в дослідницькій частині висновку зміст положень законодавчих або нормативних документів; встановлює сутність суперечок (методичних підходів) між юридичною особою та банком; досліджує облікову, кредитну політику та внутрішні документи банку відносно кредитування; аналізує відповідність облікової, кредитної політики та внутрішніх документів банку, дотримання банківською установою методології бухгалтерського обліку конкретних технологічних банківських процесів, визначених нормативними актами НБУ.

При вивченні кредитного договору, слід звернути увагу на: суму кредиту; термін, на який кредит може бути отриманий; тип відсоткової ставки (фіксована, плаваюча); варіанти погашення кредиту, зокрема: на кількість платежів, їх періодичність та обсяги; наявність графіка погашення; схем погашення: класична, ануїтет, періодична, одноразова, тощо; методу нарахування банком відсотків (факт-факт, факт-360, факт-365 тощо); перелік, розмір і базу розрахунку всіх комісій (тарифів) банку, що пов'язані з наданням, обслуговуванням і погашенням кредиту, штрафи, неустойки, пені та інші умови, передбачені законодавством. Слід звернути увагу на умови нарахування банком відсотків, черговість грошових зобов'язань при надходженні від позичальника коштів у рахунок погашення кредиту та сплати процентів за користування ним.

При дослідженні, експерту необхідні документи: матеріали кредитної справи, внутрішні документи банку стосовно кредитної та облікової політики, договірні документація (кредитний договір, договір про відкриття кредитної лінії, договір позики, договір застави, додаткові угоди і додатки до договорів); рух коштів по відкритим рахункам позичальника, первинні доку-

менти на видачу та погашення кредиту, первинні облікові документи і бухгалтерські облікові реєстри по обліку виданих кредитів, нарахованих за його використання процентів, а також по поверненню суми кредиту і сплаті процентів; розпорядження про видачу кредиту, виписки банку по руху грошових коштів по кредиту та відсоткам по рахункам згідно з наданим кредитом по кредитному договору, розпорядження про пролонгацію кредиту, тощо; первинні та зведені документи, що підтверджують використання та повернення кредиту: первинні платіжні документи, меморіальні ордери, виписки банку про рух коштів тощо; підтверджуючі документи (виписки за балансовими та позабалансовими рахунками, платіжні доручення тощо), що свідчать про надання та погашення кредиту, наявні фінансові зобов'язання, оприбуткування заставленого майна тощо; платіжні документи, в том числі касові та банківські документи; реєстри бухгалтерського обліку, що відображають розрахунки за кредитом.

При проведенні дослідження документів про кредитні операції банку, необхідно ґрунтуватися на тому, що документальним підтвердженням виконання сторонами умов договору (правочину) є належним чином оформлені первинні документи.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV (далі – Закон № 996), із змінами і доповненнями та пп. 2.1.1 п. 2.1 ст.2 Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України, яке затверджене Постановою НБУ від 30.12.1998 № 566 (далі – Положення № 566), підставою для бухгалтерського обліку операцій банку є первинні документи, які фіксують факти здійснення господарських операцій. Первинні документи повинні бути складені під час здійснення операції, а якщо це неможливо - безпосередньо після її закінчення та можуть складатися у паперовій формі та/або у вигляді електронних записів (у формі, яка доступна для читання та виключає можливість внесення будь-яких змін). У разі складання їх у вигляді електронних записів, при потребі повинно бути забезпечене отримання інформації на паперовому носії [4, 5].

Первинні документи як у паперовій формі, так і у вигляді електронних записів (непаперовій формі) повинні мати обов'язкові реквізити [4, 5].

Відповідно до п.п. 2.1.1 п. 2.1 ст.2 Положення № 566, інформація, що міститься у прийнятих до обліку первинних документах, систематизується на рахунках бухгалтерського обліку в реєстрах синтетичного та аналітичного обліку шляхом подвійного запису їх на взаємопов'язаних рахунках бухгалтерського обліку.

Реєстри синтетичного та аналітичного обліку операцій – це носії спеціального формату (паперові, машинні) у вигляді відомостей, книг, журналів, машинограм тощо.

Банки самостійно розробляють та затверджують форми реєстрів обліку з урахуванням того, що реєстри синтетичного та аналітичного обліку

повинні мати назву, період реєстрації операцій, прізвища і підписи або інші кодовані знаки, що дають змогу ідентифікувати осіб, які їх склали.

Ведення синтетичного обліку забезпечується за допомогою рахунків II, III, IV порядків Плану рахунків бухгалтерського обліку Національного банку України та Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. Детальна інформація про кожного контрагента та кожну операцію фіксується на рівні аналітичного обліку на аналітичних рахунках. Аналітичні рахунки повинні містити обов'язкові параметри, визначені окремими вказівками Національного банку України. Дані аналітичних рахунків повинні бути тотожними відповідним рахункам синтетичного обліку [5].

Відповідно до п.п. 2.1.3 п. 2.1 ст. 2 Положення № 566, план рахунків банку – систематизований перелік рахунків бухгалтерського обліку, що використовується для детальної та повної реєстрації всіх операцій і для забезпечення потреб складання фінансової звітності.

Враховуючи особливості побудови аналітичного рахунку, банки самостійно визначають власну систему аналітичного обліку, створюючи внутрішній план рахунків (сукупність усіх аналітичних рахунків банку).

Внутрішній план аналітичних рахунків має передбачати опис характеристики кожного рахунку або групи рахунків, порядок їх відкриття та закриття, а отже, має бути визначений відповідальний за його супроводження (на рівні банку – юридичної особи).

Всі рахунки, що відкриваються юридичним і фізичним особам, а також рахунки за внутрішніми операціями банку реєструються в книзі відкритих рахунків, яка ведеться в розрізі балансових рахунків четвертого порядку та включає такі позиції щодо рахунку:

- номер балансового рахунка;
- номер особового рахунка;
- код контрагента;
- найменування контрагента;
- дата відкриття рахунка;
- дата закриття рахунка [5].

Виходячи з вищевикладеного, одним із документів аналітичного обліку є банківська виписка.

Згідно з п. 5.6 Положення про організацію операційної діяльності в банках України, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 18 червня 2003 року № 254, виписки з особових рахунків клієнтів є підтвердженням виконаних за день операцій і призначаються для видачі або відсилення клієнту [6].

Об'єктами дослідження є також документи позичальника: документи, що підтверджують оплату кредиту та процентів по кредитному договору; зведені реєстри бухгалтерського обліку по рахункам: 50 «Довгострокові кредити банків», 61 «Поточна заборгованість по довгостроковим зобов'язанням», 94 «Інші витрати операційної діяльності», 95 «Відсотки за

кредит», та іншим, на яких ведеться облік заборгованості по кредитному договору; зведені реєстри бухгалтерського обліку по рахунку 31 «Рахунки у банках» з первинними документами (виписками, платіжними дорученнями та ін.) по кредитному договору.

При проведенні судово-економічної експертизи кредитних операцій комерційних банків, як правило, застосовуються документально-методичні прийоми, інформаційне моделювання, нормативно-правове регулювання, дослідження облікових документів, економічний аналіз (в разі необхідності), метод синтезу.

Доцільно, а у деяких випадках навіть необхідно при вирішенні питань, поставлених перед експертом-економістом, застосовувати метод моделювання, що дозволить дослідити альтернативні варіанти проведення господарських та фінансових операцій.

В разі необхідності проводиться економічний аналіз підприємства, за допомогою якого оцінюються результати діяльності підприємства за певний період.

Для вивчення наданих на дослідження документів в цілісності, єдності і взаємозв'язку, узагальнення даних проведеного дослідження, використовувався метод синтезу.

Під час проведення порівнювального дослідження експерт: співставляє договори, надані на дослідження, на відповідність типовим формам договорів, затверджених відповідними наказами/рішенням правління Банку (крім випадків укладання нетипових форм договорів відповідно до рішень колегіальних органів Банку); аналізує дотримання банківськими установами методології бухгалтерського обліку конкретних технологічних банківських процесів, визначених нормативними актами НБУ та внутрішніми положеннями банку; досліджує та аналізує сутність кореспонденції рахунків; проводить дослідження облікових реєстрів, порядок ведення яких обумовлені обліковою, кредитною політикою банку та внутрішніми положеннями банку; досліджує відповідність даних облікових реєстрів первинним документам, при цьому зіставляються дані первинних документів із даними облікових реєстрів; з'ясовує відповідність дат, сум, кореспонденції рахунків умовам договору; співставляє дані первинних документів з даними аналітичного та синтетичного обліку банку; після вивчення всіх джерел інформації та відомостей, які містяться у матеріалах справи, експерт, за необхідності, на підставі первинних бухгалтерських документів, використовуючи відомості аналітичного обліку за відповідними рахунками, проводить арифметичну перевірку розрахунку, наданого на дослідження, за всіма видами заборгованості (основна сума депозиту, відсотки за депозитом, тощо) з урахуванням черговості платежів).

Експертом проводиться комплексна оцінка результатів проведеного експертного дослідження, формулювання висновків, оформлення експертного дослідження.

Узагальнення експертної практики проведення економічних досліджень наведено в Таблиці 1.

Таблиця 1

<p><i>1. Чи підтверджується документально розмір збитків банку, визначений в акті перевірки (вказується суб'єкт контролю), в результаті необґрунтованої видачі, повернення кредиту за угодою (номер, дата)?</i></p>
<p>Межі компетенції експертів-економістів визначаються, перш за все, знаннями у галузі материнської науки-економіки та дотриманням методичних і процесуальних вимог.</p> <p>Знаходяться за межами компетенції експертів - економістів питання стосовно спричинення матеріальних збитків діями посадових осіб.</p> <p>Там, де йдеться про збитки, експерти-економісти можуть проводити дослідження тільки стосовно економічної природи збитків, оскільки економічний і юридичний зміст категорії «збитки» суттєво відрізняються.</p> <p>Експерти-економісти можуть у межах своєї компетенції вирішувати питання щодо документального та нормативного підтвердження розрахунку збитків, який був наданий до суду позивачем або зроблений ревізорами в акті перевірки. При дослідженні, експерту необхідні документи: матеріали кредитної справи, внутрішні документи банку стосовно кредитної та облікової політики, договірна документація (кредитний договір, договір про відкриття кредитної лінії, договір позики, договір застави, додаткові угоди і додатки до договорів); рух коштів по відкритим рахункам позичальника, первинні документи на видачу та погашення кредиту, первинні облікові документи і бухгалтерські облікові реєстри по обліку виданих кредитів, нарахованих за його використання процентів, а також по поверненню суми кредиту і сплаті процентів; розпорядження бухгалтерії за підписом керуючого банком і начальника кредитного відділу про видачу кредиту, виписки банку по руху грошових коштів по кредиту та відсоткам по рахункам згідно з наданим кредитом по кредитному договору, розпорядження бухгалтерії за підписом керуючого банком і начальника кредитного відділу про пролонгацію кредиту, тощо; первинні та зведені документи, що підтверджують використання та повернення кредиту: первинні платіжні документи, меморіальні ордери, виписки банку про рух коштів. тощо; підтверджуючі документи (виписки за балансовими та позабалансовими рахунками, платіжні доручення тощо), що свідчать про надання та погашення кредиту, наявні фінансові зобов'язання, оприбуткування заставленого майна тощо; платіжні документи, у тому числі касові та банківські документи; реєстри бухгалтерського обліку, що відображають розрахунки за кредитом, Крім того, при вирішенні вказаного питання, слід пам'ятати, що згідно плану рахунків існують рахунки для обліку списаної у збиток заборгованості: 9610 А «Списана у збиток заборгованість за коштами на кореспондентських рахунках»; 9611 А «Списана у збиток заборгованість за кредитними операціями».</p> <p>Об'єктами дослідження є також документи позичальника: документи, що підтверджують оплату кредиту та процентів по кредитному договору; зведені реєстри бухгалтерського обліку по рахункам: 50 «Довгострокові кредити банків», 61 «Поточна заборгованість по довгостроковим зобов'язанням», 94 «Інші витрати операційної діяльності», 95 «Відсотки за кредит», та іншим, на яких ведеться облік заборгованості по кредитному договору; зведені реєстри бухгалтерського обліку по рахунку 31 «Рахунки у банках» з первинними документами (виписками, платіжними дорученнями та ін.) по кредитному договору.</p> <p>При проведенні судово-економічної експертизи кредитних операцій комерційних банків експерт використовує всі методи, які регламентують його роботу, найчастіше, як правило, застосовуються документально-методичні прийоми, інформаційне моделювання,</p>

Продовження таблиці 1

нормативно-правове регулювання, дослідження облікових документів, економічний аналіз (в разі необхідності), метод синтезу. Складовими частинами методу документальної перевірки є арифметична, реквізитна та нормативна перевірки, за якими проводиться дослідження повноти заповнення реквізитів документів, відповідність записів про господарсько-фінансові операції вимогам нормативних документів, проводиться перевірка арифметичних підрахунків. Дослідження відповідності кількісних і сумових характеристик первинних документів записам в облікових регістрах. Методом співставлення експерт установлює повному відображеного первинного документа в бухгалтерських облікових регістрах, як банку так і підприємства, у свою чергу дані облікових документів співставляються з даними оборотно-сальдової відомості, даними балансу, а дані балансу з даними фінансової та податкової звітності. Крім того зіставляється облік за кредитним договором юридичної особи (позичальника) та облік банківської установи за вказаним договором. У разі виявлення розбіжностей між даними позичальника та банку, необхідно з'ясувати причини їх виникнення та вплив на загальну суму заборгованості.

Для вивчення наданих на дослідження документів в цілісності, єдності і взаємозв'язку, узагальнення даних проведеного дослідження, використовувався метод синтезу.

2. Чи підтверджується бухгалтерськими та первинними документами нецільове використання кредитних коштів за угодою (номер, дата)?

Експерт вивчає обставини справи, ознайомлюється з актами перевірок контролюючих органів або внутрішнього аудиту стосовно встановлених порушень, пов'язаних з кредитуванням банками юридичних осіб або вивчається позовна заява банківській установи про стягнення заборгованості за кредитним договором; експерт визначає нормативну базу; ознайомлюється з обліковою, кредитною політикою та внутрішніми нормативними документами банку відносно кредитування юридичних осіб; встановлює достатність та якість представлених матеріалів, об'єктів дослідження; вивчає питання про необхідність порушення клопотань про надання додаткових матеріалів, необхідних для дачі висновку; при необхідності надання додаткових матеріалів складає клопотання про надання необхідних матеріалів; визначає необхідний комплекс методів дослідження (методик) і послідовність їх застосування; розробляє схеми дослідження за кожним із поставлених питань; складає план подальшого експертного дослідження, визначаючи при цьому необхідний комплекс методів дослідження і послідовність їх застосування, враховуючи інформацію, отриману під час вивчення матеріалів справи.

Для дослідження даного питання, експерту необхідні наступні документи: договір на документація (кредитний договір, договір про відкриття кредитної лінії, договір позики, договір застави, додаткові угоди і додатки до договорів); платіжні доручення, видаткові ордери, касова книга, касові звіти, рух коштів підприємства по відкритим в банку рахункам, бухгалтерські реєстри, де відображено рух коштів по рахункам в банку, журнали-ордери по касі та банку, головна книга підприємства. Якщо проводилась оплата за послуги чи товар, необхідно провести звірку повноти сплачених коштів за придбаний товар чи послуги з балансовими рахунками, які були задіяні в ході господарської операції.

При цьому, експерт використовує всі методи, які регламентують його роботу, зокрема метод документальної перевірки, де проводить дослідження документів за формою та змістом відображених в них господарських операціях, проводить перевірку арифметичних підрахунків та таксування, установлює відповідність господарських операцій, які відображені в первинних документах, чинним на момент складання даного документа нормативним актам. Методом співставлення експерт установлює повноту

<p>відображеного первинного документа в бухгалтерських та облікових регістрах, у свою чергу дані облікових регістрів співставляються з даними Головної книги, дані Головної книги – з даними бухгалтерської та фінансової звітності.</p>
<p>3. Чи підтверджується документально дотримання банком (назва) відповідних нормативів відрахувань до страхового резерву?</p>
<p>Об'єктами дослідження в даному випадку є Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, внутрішньобанківські положеннями щодо здійснення активних банківських операцій, які місять: порядок проведення активних банківських операцій; методику оцінки фінансового стану банку-боржника; методику оцінки фінансового стану боржника – юридичної особи; методику оцінки фінансового стану боржника – фізичної особи (у тому числі суб'єкта господарювання); методику оцінки фінансового стану боржника – органу бюджетної установи; порядок урахування кредитної історії під час визначення показника ризику боржника, у тому числі щодо організації процесу накопичення і належного документування та систематичного оновлення інформації про поточний стан обслуговування боргу в банку; порядок визначення значень показників ризику за кредитними операціями, порядок класифікації активів за категоріями якості; порядок оцінки ризику активу/наданого фінансового зобов'язання; порядок документального оформлення й підтвердження оцінки активів; порядок здійснення реструктуризації кредитів; порядок включення/виключення фінансових активів до/з групи фінансових активів; порядок оцінки ризиків груп фінансових активів; критерії пониження класу боржника, їх обґрунтування та порядок урахування; перелік основних джерел інформації і даних, які використовуються для здійснення оцінки фінансового стану боржника, у тому числі банку-нерезидента; умови та підстави віднесення цінного папера до відповідного портфеля з урахуванням наміру його придбання і можливості утримання; порядок оцінки цінних паперів (у тому числі докладний перелік критеріїв, що є об'єктивними доказами зменшення корисності цінних паперів); порядок оцінки ризику цінного папера (у тому числі ризику еметента, наявного додаткового забезпечення та рейтингових оцінок); порядок документального підтвердження і оформлення оцінки ризику за цінними паперами; опис обраних банком методів визначення справедливої вартості за цінними паперами, у тому числі періодичність їх перегляду на зменшення корисності; перелік основних джерел інформації, що використовуються банком для оцінки фінансового стану еметента; порядок оцінки ризику дебіторської заборгованості; критерії прийнятності та перелік видів застави, у тому числі товарів в обороті або в переробці тощо; порядок визначення ринкової вартості та ліквідності предметів застави та її моніторинг протягом дії договору про надання кредиту; процедури і методи перевірки наявності та якості предметів застави залежно від їх виду; процедури реалізації предмета застави; процедури прийняття та виконання рішень щодо формування резерву під ризику за активами, наданими фінансовими зобов'язаннями; порядок здійснення контролю за правильністю оцінки ризиків та визначення розміру резерву за активами, наданими фінансовими зобов'язаннями; процедури ухвалення та виконання рішень щодо списання безнадійних активів, у тому числі за рахунок сформованих резервів; порядок формування та ведення кредитної документації, аналіз рахунків банків: 1410, 1416, 1417, 1418, 1420, 1500, 1502, 1508, 521, 1523, 1524, 1526, 1528, 1811, 1819, 2027, 2037, 2062, 2063, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2072, 2073, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2082, 2083, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2202, 2203, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2233, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2600, 2605, 2607, 2625, 2627, 3103, 3105, 3114, 3116, 3117, 3118, 3119, 3125, 9020, 9023, звітність банку: № 302 «Звіт про класифіковані кредитні операції за формами</p>

Продовження таблиці 1

<p>власності», № 604 «Звіт про розрахунок резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями комерційних банків», № 601 «Звіт про списану безнадійну заборгованість», рахунки по яким відображаються резерви, баланс банку та при необхідності податкова звітність.</p> <p>При цьому, експерт використовує метод документальної перевірки, де проводить дослідження документів за формою та змістом відображених в них господарських операціях, проводить перевірку арифметичних підрахунків та таксування, установлює відповідність господарських операцій, які відображені в первинних документах, чинним на момент складання даного документа нормативним актам. Методом співставлення експерт досліджує зміни рівня резервів з врахуванням рівня і тенденцій змін проблемної, негативно класифікованої заборгованості, загальної суми кредитного портфеля; їх динаміка з урахуванням зростання обсягів кредитного портфелю; досліджує виконання банком вимог внутрішньобанківської методики класифікації кредитних операцій за рівнем кредитного ризику, установлює повноту відображених сум резервів, відповідно до вимог НБУ на внутрішніх положень банку в бухгалтерських та облікових регістрах, у свою чергу дані облікових регістрів співставляються з даними Головної книги, дані Головної книги – з даними бухгалтерської та фінансової звітності.</p> <p>Методом співставлення експерт установлює повноту відображеного первинного документа в бухгалтерських та облікових регістрах, у свою чергу дані облікових регістрів співставляються з даними Головної книги, дані Головної книги – з даними бухгалтерської та фінансової звітності.</p>
<p>4. Чи відповідає наявний у матеріалах справи розрахунок заборгованості позичальника (по сплаті процентів за кредит та погашення основної суми боргу) перед банком умовам укладеного між вказаними сторонами кредитного договору та розрахунковим документам щодо видачі та погашення кредиту за цим кредитним договором?</p>
<p>Експерт вивчає обставини справи, ознайомлюється з актами перевірок контролюючих органів або внутрішнього аудиту стосовно встановлених порушень, пов'язаних з кредитуванням банками юридичних осіб або вивчається позовна заява банківській установи про стягнення заборгованості за кредитним договором; експерт визначається з нормативною базою; ознайомлюється з обліковою, кредитною політикою та внутрішніми нормативними документами банку відносно кредитування юридичних осіб; встановлює достатність та якість представлених матеріалів, об'єктів дослідження; вивчає питання про необхідність порушення клопотань про надання додаткових матеріалів, необхідних для дачі висновку; при необхідності надання додаткових матеріалів складає клопотання про надання необхідних матеріалів; визначається з необхідним комплексом методів дослідження (методик) і послідовності їх застосування; розробляє схеми дослідження за кожним із поставлених питань; складає план подальшого експертного дослідження, визначаючи при цьому необхідний комплекс методів дослідження і послідовність їх застосування, враховуючи інформацію, отриману під час вивчення матеріалів справи.</p> <p>При дослідженні, експерту необхідні документи: матеріали кредитної справи, внутрішні документи банку стосовно кредитної та облікової політики, договірні документація (кредитний договір, договір про відкриття кредитної лінії, договір позики, договір застави, додаткові угоди і додатки до договорів); рух коштів по відкритим рахункам позичальника, первинні документи на видачу та погашення кредиту, первинні облікові документи і бухгалтерські облікові регістри по обліку виданих кредитів, нарахованих за його використання процентів, а також по поверненню суми кредиту і сплаті процентів; розпорядження бухгалтерії за підписом керуючого банком і начальника кредитного</p>

відділу про видачу кредиту, виписки банку по руху грошових коштів по кредиту та відсоткам по рахункам згідно з наданим кредитом по кредитному договору, розпорядження бухгалтерії за підписом керуючого банком і начальника кредитного відділу про пролонгацію кредиту, тощо; первинні та зведені документи, що підтверджують використання та повернення кредиту: первинні платіжні документи, меморіальні ордери, виписки банку про рух коштів. тощо; підтверджуючі документи (виписки за балансовими та позабалансовими рахунками, платіжні доручення тощо), що свідчать про надання та погашення кредиту, наявні фінансові зобов'язання, оприбуткування заставленого майна тощо; платіжні документи, в тому числі касові та банківські документи; реєстри бухгалтерського обліку, що відображають розрахунки за кредитом.

Об'єктами дослідження є також документи позичальника: документи, що підтверджують оплату кредиту та процентів по кредитному договору; зведені реєстри бухгалтерського обліку по рахункам: 50 «Довгострокові кредити банків», 61 «Поточна заборгованість по довгостроковим зобов'язанням», 94 «Інші витрати операційної діяльності», 95 «Відсотки за кредит», та іншим, на яких ведеться облік заборгованості по кредитному договору; зведені реєстри бухгалтерського обліку по рахунку 31 «Рахунки у банках» з первинними документами (виписками, платіжними дорученнями та ін.) по кредитному договору.

При проведенні судово-економічної експертизи кредитних операцій комерційних банків, експерт використовує всі методи, які регламентують його роботу, найчастіше, як правило, застосовуються документально-методичні прийоми, інформаційне моделювання, нормативно-правове регулювання, дослідження облікових документів, економічний аналіз (в разі необхідності), метод синтезу. Складовими частинами методу документальної перевірки є арифметична, реквізитна та нормативна перевірки, за якими проводиться дослідження повноти заповнення реквізитів документів, відповідність записів про господарсько-фінансові операції вимогам нормативних документів, проводиться перевірка арифметичних підрахунків. Дослідження відповідності кількісних і сумових характеристик первинних документів записам в облікових реєстрах. Методом співставлення експерт установлює повному відображеного первинного документа в бухгалтерських облікових реєстрах, як банку так і підприємства, у свою чергу дані облікових документів співставляються з даними оборотно-сальдової відомості, даними балансу, а дані балансу з даними фінансової та податкової звітності Крім того, зіставляється облік за кредитним договором юридичної особи (позичальника) та облік банківської установи за вказаним договором. У разі виявлення розбіжностей між даними позичальника та банку, необхідно з'ясувати причини їх виникнення та вплив на загальну суму заборгованості.

В разі необхідності проводиться економічний аналіз підприємства, за допомогою якого оцінюються результати діяльності підприємства за певний період.

Для вивчення наданих на дослідження документів в цілісності, єдності і взаємозв'язку, узагальнення даних проведеного дослідження, використовувався метод синтезу.

5. Чи відповідає метод нарахування банком процентів за кредитним договором (зазначаються реквізити договору) вимогам Положення про кредитування банку (зазначається назва банківської установи)?

Експерт вивчає обставини справи, ознайомлюється з актами перевірок контролюючих органів або внутрішнього аудиту стосовно встановлених порушень, пов'язаних з кредитуванням банками юридичних осіб або вивчається позовна заява банківській установи про стягнення заборгованості за кредитним договором; експерт визначається з нормативною базою; ознайомлюється з обліковою, кредитною політикою та внутрішніми нормативними документами банку відносно кредитування юридичних осіб; встановлює достатність та якість представлених матеріалів, об'єктів дослідження; вивчає питання про необхідність порушення клопотань про надання додаткових матеріалів, необхідних для дачі висновку; при необхідності надання додаткових матеріалів складає клопотання про надання необхідних матеріалів; визначається з необхідним комплексом методів дослідження (методик) і послідовності їх застосування; розробляє схеми дослідження за кожним із поставлених питань; складає план подальшого експертного дослідження, визначаючи при цьому необхідний комплекс методів дослідження і послідовність їх застосування, враховуючи інформацію, отриману під час вивчення матеріалів справи.

При дослідженні, експерту необхідні документи: матеріали кредитної справи, внутрішні документи банку стосовно кредитної та облікової політики, рух коштів по відкритим рахункам позичальника, первинні документи на видачу та погашення кредиту.

При проведенні судово-економічної експертизи кредитних операцій комерційних банків, експерт використовує всі методи, які регламентують його роботу, найчастіше, як правило, застосовуються документально-методичні прийоми, інформаційне моделювання, нормативно-правове регулювання, дослідження облікових документів, метод синтезу. Складовими частинами методу документальної перевірки є арифметична, реквізитна та нормативна перевірки, за якими проводиться дослідження повноти заповнення реквізитів документів, відповідність записів про господарсько-фінансові операції вимогам нормативних документів, проводиться перевірка арифметичних підрахунків. Дослідження відповідності кількісних і сумових характеристик первинних документів записам в облікових регістрах. Методом співставлення експерт установлює повному відображеного первинного документа в бухгалтерських облікових регістрах, у свою чергу дані облікових документів співставляються з даними оборотно-сальдової відомості, даними балансу, а дані балансу з даними фінансової та податкової звітності, крім того зіставляється облік за кредитним договором юридичної особи (позичальника) та облік банківської установи за вказаним договором. Для вивчення наданих на дослідження документів в цілісності, єдності і взаємозв'язку, узагальнення даних проведеного дослідження, використовувався метод синтезу.

Слід зауважити, що окремо визначена експертиза, призначена у справі (провадженні), містить у собі сукупність елементів, які впливають на побудову алгоритму подальшого дослідження, а отже визначають особливості та трансформують загальний алгоритм дослідження в індивідуальний. Тому, універсальні алгоритми дослідження, слід застосовувати з врахуванням чинників, які містить у собі завдання експертизи, предмет та об'єкт дослідження.

Перелік посилань

1. *Про банки та банківську діяльність*: закон України від 07.12.2000 №2121-III (із змінами та доп.) // [Електронний ресурс]. Режим доступу: rada.gov.ua.
2. *Про Національний банк України*: закон України від 20.05.1999 № 679-XIV (із змінами та доп.) // [Електронний ресурс]. Режим доступу: rada.gov.ua.

3. *Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань: закон України від 22.11.1996 № 543/96-ВР (із змінами та доп.)* // [Електронний ресурс]. Режим доступу: rada.gov.ua.
4. *Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: закон України від 16.07.1999 р. №996-XIV (із змінами та доп.)* // [Електронний ресурс]. Режим доступу: rada.gov.ua.
5. *Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України, затверджене постановою Правління Національного банку України від 30.12.1998 № 566 (із змінами та доп.)* // [Електронний ресурс]. Режим доступу: rada.gov.ua.
6. *Положення про організацію операційної діяльності в банках України, затверджене постановою Правління Національного банку України від 18.06.2003 № 254 (із змінами та доп.)* // [Електронний ресурс]. Режим доступу: rada.gov.ua.
7. *Порядок взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби та органами прокуратури, внутрішніх справ і Служби безпеки України, затверджений наказом Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України від 19.10.2006р. №346/1025/685/53, зареєстр. в Мінюсті України 25.10.2006 за № 1166/13040* // [Електронний ресурс]. Режим доступу: rada.gov.ua.
9. *Очищення, збитки і скандали: банки в Україні завершують рік* // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pensia.ua>.

АЛГОРИТМ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОНОМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ КРЕДИТНЫХ ОПЕРАЦИЙ БАНКА

**Т. А. Переймивовк
М. Б. Жолобецкая**

В связи с проведением мероприятий по очищению банковской, кредитные операции используются неблагонадежными банками для выведения денежных средств до начала процедуры санации или банкротства. Такие операции приводят к значительному уменьшению ликвидационной массы, и (как следствие) невозможности обеспечения требований кредиторов в максимальном объеме. В конечном результате, кредиторы и государство в лице Фонда гарантирования вкладов несут значительные убытки.

Цель работы – обобщение экспертной практики и систематизация положений нормативных актов для разработки общих алгоритмов экспертного исследования кредитных операций банка.

Приведенный алгоритм исследований кредитных операций банка, позволит существенно уменьшить трудоемкость и сроки проведения исследований. Область применения - в экспертной практике при проведении экспертиз и экспертных исследований по экспертной специальности 11.3 «Исследование документов финансово-кредитных операций».

PROCEDURE OF BANK'S CREDIT OPERATIONS STUDY

**T. Pereimivovk
M. Zholobeckaya**

In connection with a conduct of measures to clean up the banking sector, credit operations are used by unreliable banks to withdraw funds before the start of the procedure for reorganization or banking failure. Such operations lead to a significant reduction in the liquidation estate,

and (as a consequence) the impossibility of securing the claims of creditors to the maximum extent. As a result, creditors and the state in the name of the Deposit Guarantee Fund incur considerable losses.

The purpose of the work is to summarize the expert practice and systematize the government regulations for formulation of general algorithms of expert study of the bank's credit operations.

General algorithms of expert study of the bank's credit operations will allow to considerably reduce labor intensity and terms of carrying out of researches. The field of application is in expert practice in carrying out expert examinations and expert studies on the expert specialty 11.3 "Investigation of documents of financial and credit operations."

УДК 343.98

О. Д. Бугаснюк
провідний судовий експерт

М. Б. Жолобецька
судовий експерт

*Чернігівське відділення
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції*

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Виходячи з експертної практики, розглянуто особливості проведення судово – економічних досліджень з питань кредитування юридичних осіб. Систематизовані методичні підходи дослідження кредитних операцій по юридичним особам, наведено алгоритм проведення досліджень операцій з банківського кредитування юридичних осіб.

Особливістю проведення судово-економічних досліджень з питань кредитування юридичних осіб є необхідність залучення як об'єктів дослідження не тільки первинних документів та реєстрів бухгалтерського обліку, а й укладених договорів, затверджених тарифів, що діють на дату проведення кредитної операції, облікової, кредитної політики банку, внутрішніх нормативних документів банку відносно кредитування.

У практичній роботі при проведенні експертних досліджень кредитних операцій, трапляються непоодинокі випадки, коли різні банківські установи по-різному визначають свою кредитну політику, іноді в супереч чинному законодавству, що у свою чергу призводить до невірних розрахунків заборгованості за кредитами, пені та інших платежів, пов'язаних з погашенням отриманого кредиту.